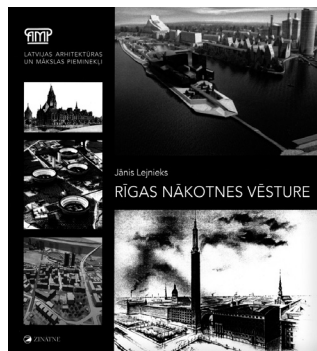

Rīga nekad nebūs gatava

Recenzija par grāmatu: Jānis Lejnīeks.
Rīgas nākotnes vēsture. Rīga 2023. 510 lpp.
ISBN 978-9934-599-38-5

Beāte Lielmane, *Mg. hist.*

Viena no zināmākajām teikām par Rīgu ir tā, ka tā nekad nedrīkst būt gatava, citādi tā nogrims dzelmē. To var interpretēt kā metaforu tam, ka pilsēta ir dzīva tikai tik ilgi, kamēr tā attīstās. Lai attīstība būtu mērķtiecīga, ir nepieciešama pilsētplānošana – teorētisks, tehnisks un politisks process, kurā tiek risināti teritorijas attīstības un zemes izmantošanas jautājumi.¹

2023. gadā izdotā latviešu arhitekta un pilsētplānotāja Jāņa Lejnīeka (1951) grāmata “Rīgas nākotnes vēsture” ir viens no nozīmīgākajiem un nedaudzajiem pētījumiem, kas ir veltīts tieši Rīgas pilsētplānošanas vēsturei. Grāmatas autors ir tēmas lietpratējs. To apliecina viņa kā žurnāla “Latvijas Arhitektūra” galvenā redaktora, Latvijas Arhitektūras muzeja dibinātāja, kā arī Latvijas Arhitektu savienības biedra līdzšinējā pieredze. Autors ir izstrādājis virkni pilsētu plānojumu un dzīvojamo ēku projektu un veicis vēsturisko celtnu izpēti,² kā arī ir publicējis grāmatas³ par dažādiem arhitektūras vēstures jautājumiem.

Pilsētplānošanas vēsture ļauj izprast sabiedrības vērtības, politiskās varas prioritātes un ekonomiskās intereses, kā arī tehnoloģisko attīstību. Šajā sfērā arī izpaužas pilsētas un lielāku teritoriālu vienību – gubernas, valsts vai impērijas – ietekmes pārklāšanās. Autora izvēlētais grāmatas mērķis ir atklāt pilsētplānotājus un arhitektus, kā arī politiķus un darījuma cilvēkus, kas projektus iniciēja vai apturēja (8. lpp.). Ar šādu mērķa formulējumu autors ar pilsētūnīcības piemēru mēģina izcelt indivīda lomu un ilustrēt to, kā personiskās intereses var ietekmēt visai sabiedrībai svarīgu lēmumu pieņemšanu, vienlaikus parādot pilsētas attīstības politizēto raksturu.

Darba aktualitāte meklējama tajā, ka īstenotās un tikpat lielā mērā neīstenotās ieceres pilsētplānošanā parāda, kādas bija attiecīgā laika idejas par pilsētā dzīvojošās un nodarbinātās sabiedrības interesēm. Vienlaikus vēsturiskā perspektīva apliecina, ka diskusijas un neapmierinātība

ar būtiskām izmaiņām pilsētvidē ir bijušas vienmēr. Tāpat pagātnē pieņemtajos lēmumos atrodami cēloņi vairākām šobrīd aktuālajām problēmām Rīgā. Piemēram, Rīgas Ziemeļu transporta koridora trūkums, kas mazinātu transporta plūsmu Rīgas centrā.

“Rīgas nākotnes vēsture” ietilpst grāmatu sērijā “Latvijas arhitektūras un mākslas pieminekļi”, kurā vairāk nekā 40 gadus iznāk kultūrvēsturiskajam mantojumam veltīti pētījumi.⁴ To vidū jāizceļ paša J. Lejnieka veikums – 1998. gadā izdotā “Rīga, kuras nav”,⁵ ko var uzskatīt par “Rīgas nākotnes vēstures” pirmo publicēto versiju.

Ņemot vērā, ka kopš “Rīgas, kuras nav” izdošanas brīža ir pagājuši jau vairāk nekā 25 gadi, “Rīgas nākotnes vēsture” ir nepieciešams iesāktā darba turpinājums. Atzinīgi vērtējams, ka autors ir pievērsies 21. gadsimta sākuma izpētei, ņemot vērā, ka ekonomiskās nestabilitātes laikos radās ievērojams skaits būvniecības ieceru, kas tā arī netika īstenotas. Vienlaikus pilsētas attīstību ir ietekmējusi Rīgas vēsturiskā centra iekļaušana UNESCO Pasaules mantojuma sarakstā 1997. gadā un 2003. gadā pieņemtais “Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums”,⁶ kas ne tikai ir mainījis Rīgas apbūves noteikumus, bet arī ir veicinājis sabiedrības izpratni par vēsturisko apbūvi kā saglabājamu vērtību. “Rīgas, kuras nav” noslēguma daļā tika minēts toreiz vēl neīstenotais Latvijas Nacionālās bibliotēkas projekts,⁷ savukārt šobrīd aktuāls ir *Rail Baltica* dzelzceļa līnijas un Nacionālās akustiskās koncertzāles projekts.

Lai gan saturiski “Rīgas nākotnes vēsture” ir papildināta “Rīgas, kuras nav” versija, tomēr jaunajā izdevumā redzama cita konceptuālā pieeja darba struktūrai. Abas grāmatas strukturētas hronoloģiski, tomēr “Rīgas, kuras nav” uzmanības centrā bija hronoloģiski sakārtoti nerealizētie projekti, savukārt “Rīgas nākotnes vēsture” ir kā

secīgs stāstījums par Rīgas pilsētībniecības vēsturi, kam piemeklēti nerealizēto projektu piemēri. To kopumā var uzskatīt par uzlabojumu.

Grāmatu “Rīgas nākotnes vēsture” veido deviņas nodaļas, sākot ar 19./20. gadsimta miju un noslēdzot ar jaunākajiem pilsētplānošanas projektiem. Teksta uztveramību atvieglo autora izcēlumi treknrakstā un atsauces, kas izvietotas teksta zemsvītās. Atzinīgi vērtējams, ka grāmatas noslēgumā ir ievietota speciālo nozares terminu vārdnīca, pārskats par Rīgas nozīmīgāko ielu nosaukumu maiņu, kā arī personu rādītājs. Tāpat ir pievienots samērā plašs grāmatas kopsavilkums angļu valodā, kas sadalīts pa darba nodaļām, kā arī tulkojums angļu valodā grāmatā ievietoto ilustrāciju aprakstiem. Tulkojums angļu valodā dod iespēju arī ārvalstu pētniekiem un interesentiem iepazīties ar darba galvenajām atziņām, tādējādi sekmējot Rīgas iekļaušanu plašākā vēsturiskajā naratīvā.

Hronoloģiski autors ir raksturojis izmaiņas Rīgas pilsētībniecības tendencēs apmēram 125 gadu laikā, un tas ir apjomīgs veikums. Tomēr autors nav pamatojis savu izvēlēto hronoloģisko robežu sākumpunktu. 19./20. gadsimta miju ir pieņemts uzskatīt par nozīmīgu atskaites punktu Rīgas izaugsmē, ko arhitektoniski simbolizē jūgendstila ienākšana pilsētā, tomēr, raugoties no neīstenoto pilsētplānošanas ieceru skatpunkta, 19. gadsimts, iespējams, pat ir piemēriem bagātāks periods. Piemēru vidū ir priekšpilsētu pārbūves plāni pēc 1812. gada ugunsgrēka, vīzijas par Rīgas tālāko izaugsmi pēc nocietinājumu sistēmas nojaukšanas 19. gadsimta vidū, kā arī piedāvājumi dzelzceļu līniju izbūvei.⁸ Grāmatā gan ir atrodamas atsevišķas atkāpes uz senākiem periodiem, piemēram, inženiera Johana Rodenburga neīstenotais Rīgas priekšpilsētu nocietinājumu projekts (1651), kas paredzēja jaunas ostas izbūvi dienvidos no pilsētas (311. lpp.). Tas vēl

vairāk raisa jautājumu, kādēļ darbā nepārādās atsevišķas nodaļas, veltītas senākiem periodiem. Lasītājam, kas tēmā nav iedziļinājies, var rasties priekšstats, ka senākos Rīgas vēstures periodos nav veidotas apjomīgas pārbūves vīzijas.

Lai sasniegtu grāmatā nosprausto mērķi, autoram noderējusi pilsētplānotāja un arhitekta pieredze, bet kā avoti – arhīvos esošie materiāli par pilsētplānošanas iecerēm un plānotajiem būvprojektiem, lai gan ne visi projekti tajos ir nonākuši (8. lpp.). Pirmavotu trūkumu viņš kompensē ar presē publicētajiem avotiem, īpaši atspoguļojot tā laika nozares speciālistu viedokli un publisko diskusiju par nākotnes projektiem.

Grāmatai ir augsta zinātniskā vērtība, tomēr to caurstrāvo autora viedoklis, kas, no vienas puses, lasītājam saistošā veidā sniedz erudīta nozares profesionāļa pārdomas par Rīgas būvniecības vēsturi, no otras, rada vienpusēju skatījumu (autora attieksme, it īpaši par nesenākajām būvniecības tendencēm). Subjektīvais skatījums parādās jautājumā par vēsturiskās apbūves saglabāšanu un par to, kā tā ierobežo pilsētas attīstību. Piemēram, viņš min necilu divstāvu ēku rindu Dzirnavu ielā starp Antonijas ielu un Strēlnieku ielu, aiz kuras redzami Alberta ielas daudzstāvu namu aizmugures fasāžu ugunsmūri. Šīs ēkas Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un attīstības plāna⁹ autori ir pasludinājuši par vērtīgām un līdz ar to aizsargājamām, lai gan, viņaprāt, harmonisku ainavu varētu iegūt, minētās ēkas nomainot ar tāda paša apjoma laikmetīgām celtnēm (369. lpp.).

J. Lejnīeks uzsver, ka Rīgas attīstību apturējis Pirmais pasaules karš, būtībā iesaldējot pilsētas ielu ainavu (367. lpp.). Grāmatā atspoguļojas, kā 20. un 21. gadsimtā tiek meklēts līdzsvars starp pilsētas attīstību un saglabāšanu. Autors uzskata, ka pārlieku lielā cenšanās saglabāt vēsturisko apbūvi ir ne tikai kavējusi pilsētas attīstību, bet paradoksāli kārtā arī straujāk

sekmējusi vēsturiskās apbūves iznīcību. Kā piemēru viņš min Maskavas priekšpilsētu – vienus un tos pašus t. s. autentiskuma kritērijus attiecinot gan uz ēkām centrā, gan uz nomalēm, kuras jau sākotnēji apbūvēja ar nekvalitatīvām ēkām. Maskavas priekšpilsēta kultūras mantojuma aizsardzības vārdā tiek nolemta degradācijai un sociālajai diskriminācijai. Apkaime varētu pretendēt uz prestižu lomu Rīgā, ja varētu nomainīt veco apbūvi uz jaunu (359. lpp.). Šī J. Lejnīeka atziņa sasaucas ar teiksmaino Rīgas nogrimšanu brīdī, kad tā ir gatava, – tiklīdz pilsēta ir pretrunā ar sabiedrības interesēm, tiek iekonservēta neizmainītā veidā, tā beidz pastāvēt.

Jānis Lejnīeks ir viens no atzītākajiem un pieredzes bagātākajiem Latvijas arhitektiem, kuram ir nepieciešamās zināšanas un prasmes, lai radītu fundamentālu pētījumu par Rīgas pilsētplānošanas vēsturi. Tas, ka viņš ir nozares eksperts ar viedokli un nostāju, ir gan grāmatas stiprā puse, jo rosina lasītāju domāt līdzī, gan arī trūkums, jo apšaubāma kļūst darba objektivitāte. Grāmatā jūtāmā personiskā attieksme padara to par saistošu lasāmvielu plašam lasītāju lokam, ko apliecina arī citas darba recenzijas.¹⁰ Tāpat autoram nevar pārmest akadēmiskuma trūkumu, jo grāmata nav tikai apkopojums ar interesantiem faktiem par nerealizētiem projektiem, bet plašāks stāstījums par būvniecības tendencēm vairāk nekā gadsimta garumā un par to, kāda loma tajās ir bijusi kultūras mantojuma saglabāšanai.

Grāmatai ir potenciāls mudināt arī citus vēstures un arhitektūras pētniekus pievērsties ne tikai īstenot, bet arī neīstenot Rīgas pilsētplānošanas plānu un atsevišķu būvniecības projektu izpētei, jo īpaši senākos vēstures periodos, kas šajā darbā ir tikai ieskicēti. J. Lejnīeks uzskata, ka nerealizētās vīzijas par jaunu rātsnamu vai koncertzāli ir bijušas ne mazāk nozīmīgas rīdzinieku pašapziņai kā uzbūvētās ēkas (8. lpp.). Autors arī uzsver, ka lielāka

interese par vēsturiskās apbūves saglabāšanu ir radījusi jaunus izaicinājumus pilsētas turpmākajā attīstībā, tādēļ ir svarīgi gūt izpratni par pilsētībūvniecības vēsturi.

“Rīgas nākotnes vēsture” ir nozīmīgs darbs Rīgas pilsētplānošanas vēsturē, un tā plašo atpazīstamību apliecina tas, ka

2023. gada rudenī grāmata bija izvirzīta balsojumam “Kilograms kultūras” kategorijā “Mantojums”.¹¹ Ir svarīgi, ka diskusija par kultūras mantojuma saglabāšanu notiek ne tikai šaurā nozares ekspertu lokā, bet sasniedz arī plašāku sabiedrību, kas, iespējams, ir šīs grāmatas būtiskākais devums.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ ARMANDS PUŽULIS. Pilsētplānošana. In: Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/4852> (skatīts 18.08.2024.).
- ² JĀNIS LEJNIEKS. In: Biedrība “ICOMOS Latvija”. Pieejams: <https://www.icomos.lv/en/members/janis-lejniaks> (skatīts 18.08.2024.).
- ³ Piemēram, JĀNIS LEJNIEKS. Krampis. Arhitekts Andris Kronbergs. Rīga 2010; JĀNIS LEJNIEKS. Rīgas arhitektūra. Rīga 1989; JĀNIS LEJNIEKS. Marta Staņa. Vienkārši, ar vērienu. Rīga 2013; JĀNIS LEJNIEKS. Māja. Rīga 2007; JĀNIS LEJNIEKS. Patiesa forma. Tīrs stils: Modris Ģelzis, arhitekts. Rīga 2007.
- ⁴ Piemēram, SKAIDRĪTE CIELAVA. Cilnis Vecrīgas laicīgajā arhitektūrā (16 gs.–17. gs. pirmā puse). Rīga 1985; ANDREJS HOLCMANIS. Vecrīga – pilsētībūvniecības ansamblis. Rīga 1992; RŪTA KAMINSKA. 18. gadsimta glezniecība Latgalē. Rīga 1994; JĀNIS KRASTIŅŠ. Jūgendstils Rīgas arhitektūrā. Rīga 1980; IMANTS LANCMANIS. Jelgavas pils. Rīga 1979.
- ⁵ JĀNIS LEJNIEKS. Rīga, kuras nav. Rīga 1998.
- ⁶ Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums. 11.06.2003. In: Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/76001-rigas-vesturiska-centra-saglabasanas-un-aizsardzibas-likums> (skatīts 20.08.2024.).
- ⁷ LEJNIEKS. Rīga, kuras nav. 276. lpp.
- ⁸ Nerealizētās idejas, piemēram, ir aplūkotas: IRĒNA BĀKULE. Rīga ārpus nocietinājumiem: pilsētas plānotā izbūve un pārbūve no 17. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam. Rīga 2009.
- ⁹ Plāns ir saistošs politisks dokuments, kas nosaka Rīgas vēsturiskā centra un tā aizsardzības zonas turpmāko izmantošanu, kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un attīstību.
- ¹⁰ PĒTERIS BANKOVSKIS. Varēja būt, bet. In: Telos. Pieejams: <https://telos.lv/vareja-but-bet/> (skatīts 18.08.2024.).
- ¹¹ Sācies “Kilograms kultūras 2023” rudens balsojums. In: Latvijas Vēstnesis. Pieejams: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/354932-sacies-kilograms-kulturas-2023-rudens-balsojums-2023> (skatīts 18.08.2024.).